

KÖNYVFALU, TYÚKVÁROS

Teremtett attrakciók „okos tervezése”

Z. KARVALICS LÁSZLÓ¹

Abstract

A jövővízióból kiinduló jövőtervezés során a kitörési pontot kereső települések nemcsak saját természeti, történeti, kulturális és társadalmi adottságaikra tudnak építeni, Teremtett attrakciókat is létre tudnak hozni. Az üzleti világból ismert „*kék óceán*” stratégia birtokában versenytárs nélküli vizekre evezve, vagy mások kék óceán-projektjének adaptálásával, „*kék tavacskákkal*”. Majdnem minden, amit ma értékkepző „*adottságnak*” tekintünk, egykor teremtett attrakcióként született. A tanulmány számtalan nemzetközi és magyar tapasztalat felhasználásával tekinti át, mire érdemes figyelni, milyen szempontokat érdemes figyelembe venni, amikor valaki teremtett attrakciókat épít a jövőtervezésbe. Hogyan lesz mindebből „*okos*” fejlesztés? Mi az életciklusa a teremtett attrakcióknak? Hol és milyen szereplőknek nyílik meg a stratégiai esély? Mit üzennek a teremtett attrakciók azoknak a településeknek, amelyek készek arra, hogy előreugrást álmodjanak maguknak?

Book Village, Hen City. Smart planning of manufactured attractions

When envisioning and planning their future, it is not only the natural/cultural heritage and the social capital, which provides chances of leapfrogging for municipalities. They can create and design special fields of development, which we call manufactured attractions. Adapting the well-known „*blue ocean strategy*” from the business, a successful local development project can create a new territory without competitors. Or, being inspired by prosperous developments of others, even the smallest villages can try to apply these success stories in their regions, as „*blue lakelets*”. (Sometime the majority of current endowments and local values were manufactured attractions). Reviewing numerous international and Hungarian stories, this paper lists useful lessons: when planning manufactured attractions, what are the highlighted points of views? How to make the planning process „*smart*”? How about the lifecycle of a project? How do we see the role of different stakeholders? What is the message of manufactured attractions to the rural communities, if they are really dreaming about their future?

1. Könyv és levendula. Bevezető gondolatok

1961-ben *Richard Booth* üzleti lehetőséget látott meg abban, hogy az amerikai könyvtárakból kislejtezett, de még használható könyvek százazreiből a világ legnagyobb antikváriumát hozza létre. A tengeren át konténerekben szállított könyveket árusító boltot egy 1500 lakosú walesi mezővároska, Hay-on-Wye régi tűzoltóépületében rendezte be. S ahogy az

lenni szokott (ahogy az a két világháború között a mi Múzeum körutunkon is történt, Budapesten) az utazni is hajlandó érdeklődők tömege újabb és újabb boltokat vonzott a kicsinyke településre. Alig húsz év alatt, a hetvenes évek végére kialakult a „*könyvfalu*” imázs: a községben ma is több mint 40 (!), erősen szakosított használtkönyv-kereskedés kínálja a portékát, a gyerekirodalomtól a krimin át a történeti műveig. (Jónéhány becsületkasszás helyet is találunk).²

A sikeres kezdeményezésre 1988-ban „*épült rá*” a következő fokozat, amikor a könyves háttérből egy irodalmi fesztivál nőtt ki, ahol egyre több és egyre több ismert látogató jelent

¹ Történész, információs társadalom kutató, a Szegedi Tudományegyetem Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszékének habilitált egyetemi docense, a történettudományok kandidátusa. Számos, információs társadalommal és információtudománnyal foglalkozó kurzus kidolgozója, szakkönyv és tanulmány szerzője. Kar Kiváló Oktatója (1999), Széchenyi-Ösztöndíjas (2000-től). Főbb kutatási témái: az információs társadalom születése, elméletei, az Internet kultúrtörténete, információtörténelem, közoktatás és tudomány az információs társadalomban. Közel húsz szakkönyv és kétszáz tanulmány szerzője. A tárgyban ld.: *Okos városok, kérdő-és felkiáltójelekkel című könyvét* (IASK-Savaria Kiadó, 2017).

² A walesi könyvfaluról színes és pontos magyar nyelvű tudósítást olvashatunk, sok képpel itt: <https://sokszinuvidek.24.hu/mozaik/2019/04/09/40-konyvesbolt-mukodik-az-1500-lakosu-kisvarosban/>

Valamennyi hivatkozott URL letöltési időpontja: 2019. június 5. Személyes kedvencem a mások által is felfedezett norvég könyvfalu, Mundal (ahol 150 ezer könyv jut 280 lakosra), amelyről szintén született érdekes riport: <https://sokszinuvidek.24.hu/életmod/2018/12/11/mundal-norveg-konyvfalu/>

meg. Mostanra egy 10 napos óriásrendezvényé nőtte ki magát „az *elme Woodstockja*”, ahogy *Bill Clinton* amerikai elnök nevezte 2001-ben, és ez idő alatt félmillió (!) vendég tölti tartalmas szórakozással az idejét a környéken.

Ekkorra azonban már újabb és újabb könyvfalvak születtek. Először az öreg kontinensen a belga Redu (1984) után a francia Bécherel (1988) és Montolieu (1989), majd a kilencvenes években holland, német, svájci, norvég, finn, később skót, svéd és angol települések sora követte az úttörőket. Az Atlanti-óceán túloldalán a minnesotai Stillwater volt a pionír, 1993-ban, majd jött a texasi Archer City (1999), a nebraskai Brownville (2004) és a New York államban lévő Hobart (2004). Kanada 2007-ben, St. Martinssal került fel a térképre. Nem maradt ki a sorból Ausztrália (Southern Highlands, 2000, Clunes, 2012 és az új-zélandi Featherstone, 2015), sőt Afrika sem, a dél-afrikai Richmondal (2006). S végül két malajziai üdülőhellyel (Kampunk Buku Langkawi, 1997 és Kampung Buku Melaka, 2007) Ázsia is képviselteti már magát, 2017 óta immár Indiával is, ahol Maharastra állam (!) projektjeként jött létre a helyi könyvfalu (*Pustakanah Gaav*) Bhilar településen, 2017-ben³. Az utolsó nagy hullámot Dél-Európának köszönhetjük, ahol a 213 lakosú kasztíliai Uruña (2007) után további spanyol (főleg katalán) települések, majd az olasz Mulazzo után a portugál Obidos is belépett a sorba 2015-ben⁴.

Mostanra már erős szakmai szövetségbe tömörült a könyvfalvak és könyvvárosok⁵ nagy része. Az *International Organization of Book Towns*⁶ kezdeményezője maga *Richard Booth* volt, s az könyvfalvak lelkes képviselői a hollandiai Bredevoortban tartott 1998-as első találkozójuk után döntöttek a szorosabb kooperáció mellett. Ezt követően egy norvég kutatóintézet és egy skót turisztikai ügynökség vezetésével készült nyertes Unió pályázat segítette életre 2001-ben a szervezetet, a *kulturális örökség-központú vidékfejlesztés* mintaprojektjeként. A tagok 2000 óta kétfévente tartanak nemzetközi fesztivált, mindig másik könyvfaluban. 2010 után csatlakozott az első malajziai és dél-koreai település, amivel európaiból valóban nemzetközivé lett a könyvfalu-eszme és gyakorlat.

Az olvasók talán kitalálhatták már, hogy a könyvfalvak történetével kettős célt kívánok szolgálni. Egyrészt a teljes dramaturgiai ívet felrajzolva követhetjük végig,

- hogyan emelt ki először egyetlen települést az ismeretlenségből és tett virágzóvá egy véletlen helyszínválasztási esemény;
- milyen ráépülő fejlődés, majd immár tudatos fejlesztés ültetett újabb innovációs ciklusokat az első lépcsőfokra ugyanitt;
- hogyan teremtett mindez kedvet a világ más pontjain kiterjesztési pontokat kereső kistelepülések számára saját projektek indítására, számtalan sikertörténetet produkálva
- miként érett meg a helyzet a rokon profilt építő települések hálózati szerveződésére, s ennek sikere a közös eseményekkel miként erősíti tovább az egyes helyszínek pozícióit.

Másrészt azonnal elénk tolokodik az értetlenkedés, hogy a könyvkultúrájára oly büszke Közép-Kelet-Európában és Magyarországon hogyhogy még nem akadt település, amely lehetőséget és fantáziát látott volna hasonló kezdeményezésben – akkor, amikor a megyei és városi könyvtárak raktárai már roskadoznak a magánkönyvtárakból kifelé törekvő, felajánlott állományoktól, amikor az online könyvkereskedés felfutása miatt a hagyományos árusítóhelyek egyre nehezebben tartják fenn fizikai hídfőállásaikat.⁷

Mindez annál is érdekesebb kérdés, mert egy nagyon hasonló területen viszont beszélhetünk magyar sikertörténet(ek)ről.

Provence sok évszázados levendulatermesztési hagyománya (a középpontban Sault-tal, a levendula fővárosával, nagy levendulafesztiválok gazdájával, koncertek, vásárok és versenyek helyszínével, a Sault és Aurel közt húzódó öt kilométeres levendulaútvájjal) számos más dél-franciaországi helyet tudott diverzifikáltan „helyzetbe hozni”, apátsági ültetvényekkel, levendulamúzeumokat is kínáló gazdaságokkal. A turistákat vonzó páratlan látvány és illat mellett a magexport és a feldolgozás révén versenyképes, komplex mezőgazdasági iparág épült a levendula köré – és a lehetőség a csatlakozásra mindazok számára fennáll a világ bármely pontján, amely éghajlati-és talajadottságai miatt alkalmas a levendula ipari méretű termesztésére. A franciák után az angolok és más mediterrán vidékek lakói, majd a kontinensről tovább ugorva a japánok Hokkaidó szigetén valósították meg levendula-tündérvilágukat.

Amerika északi vidékein, Washington államban a 6000 lakosú Sequim találta meg magának a levendulát, miután korábban semmilyen más terménnyel nem tudtak maguknak egyedi piacot, verseny pozíciót találni. Pár évtized alatt elérték, hogy „*Amerika levendulafővárosaként*” közel félszáz

³ <http://pustakanahgaav.com/>

⁴ Ha valaki szívesen végigmustrálná az érintett majd félszáz települést, a következő lábjegyzetben megadott szócikk mellett a tíz legszebbnek tartott darabot ld. <https://ebookfriendly.com/prettiest-book-towns-villages/>.

⁵ A szervezet nevében ugyan a könyvvárost találjuk, de olyan „*ap-rócska vidéki várost vagy falut*” értenek alatta, ahol – jellemzően, de nem szükségszerűen történeti környezetben – antikváriumok és másféle használtkönyv-kereskedések koncentrált jelenléte formál attraktívot. Emiatt a nagyvárosok könyvgyedei hangsúlyosan nem részei ennek a kezdeményezésnek. S a kiváló Wikipedia-szócikk (https://en.wikipedia.org/wiki/Book_town) ellenére ezért kezdődik a könyvfalvak története is 1961-gyel, nem a 17. századi kínai prefektúráközponttal, *Kaifenggel* (amely számtalanszor volt főváros) vagy a Tokió vonzáskörzetében 1880 körül létrejött *Jinbōchō* negyeddel. S emiatt nem érdemes ezúttal foglalkozni az UNESCO 1996-os kezdeményezésével, a Világ Könyvfővárosával sem – ez a metropolisok szimbolikus versenye, a nyertesek között egyetlen kistelepülést sem találunk. (<https://en.unesco.org/world-book-capital-city>)

⁶ <http://www.booktown.net/>

⁷ Magyarországon a könyvmegállók, a „*vigyél egyet-tegyél egyet*” polcok terjedése közintézményekben, kórházakban, uszodákban, iskolákban jól jelzi, hogy nemcsak a „*vásárlás*” az egyetlen, tömeges érdeklődést kiváltani képes konstrukció a könyves közegben. A magam részéről nagy fantáziát látok egy érdeklődő település esetén abban, hogy az egyébként már forgalomképtelen könyvekből készített művészeti alkotások adjanak egyediséget egy hazai kezdeményezésnek, vagy tegyék azt akár központi profillá. Néhány attribútummal azért célszerű rendelkezni: jó megközelíthetőség, a lakosság befogadó attitűdje, éhség szálláshelyet igénybe vevő kulturált turistákra, néhány, ilyen célra használható szabad épület és olyan térformák, amelyekhez fedett polcok és könyvből készült utcabútorok álmódhatók izgalmas elrendezésben.

levendulafarm várja, kedvelt utazási célpontként a turistákat, egyre több ráépülő programmal, szakmai eseménnyel és látványossággal.

Magyarország nagyon időben ült fel a „*levendulavonatra*”. Egy bölcsész végzettségű (!) műkedvelő gyógynövénykutató, *Bittera Gyula* vásárolt egy híres párizsi kereskedésből vetőmagot 1924-ben, és „*telepítette az első levendulaültetvényt a tihanyi Csúcs-hegy oldalába*”.⁸ Az ötlet nagyszerűen bevált, a levendulamezők nemcsak hírnevet hoztak Tihanynak (korábbi nevezetességeihez társulva), hanem a rátelepült (kaposvári és budapesti) illóolajgyárak révén Amerikában és Németországban egyaránt keresett exportcikké tették a tihanyi levendulát. Jellemző ugyanakkor, hogy a háború után az üzemeket államosították, az ültetvény egy „*részét kiirtották, másik részét sorsára hagyták*”. Csakhogy az egykorvolt esélypontot újra megragadva a rendszerváltás után Tihany újra felépítette a versenyképességét fokozó „*levendulaszegmensét*” a gyönyörű, virágzó, lila mezőkkel. S hogy jó helyre sikerült (ismét) nyúlni, mi sem bizonyítja jobban, minthogy nem tudta elkerülni, hogy előbb-utóbb ebből ne legyen levendulafesztivál, „*látványsszüret*”, levendulagasztronómiai csúcstalálkozó is. De ezzel láthatóan nem rontja a pannonhalmi levendulanapok és hetek esélyeit és népszerűségét, vagy a főleg családi gazdaságként szaporodó levendulafarmok esélyeit. És nemcsak Tihanytól távolabb (Högyész, Zagyvaszántó, Létavértes, Kiskunmajsa, Pécsvárad, Répáshuta, Alsópetény), hanem a szűkebb balatoni régióban is (Kemenessőmjén, Monoszló, Dörgicse, Kapolcs, Kőröshegy).

Amikor egy település felteszi magának a kérdést, hogy „*akkor most mivel is próbálkozunk*”, nem árt, ha tudja: ami korábban eredményes volt, nem garantálja ma is a sikert. Egy másutt bevált ötlet alkalmazása és egy eredeti, páratlan saját ötlet megvalósítása is ugyanúgy hordoz kockázatokat. A világ változásait, a vidék átalakulását és a tervezési módszerek finomodását egyaránt figyelembe kell venni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy valamennyi kockázatot nem kell vállalni: hiszen minden választás, amely új kitörési pont keresésére irányul, kétésejű. Mégis, milyen megfontolásokat hívhat segítségül a józan ész és a bizni vágyó szív?

2. Az „új lokalizmus” kihívásai a települési stratégiatervezésben

Ha az új lokalizmusra a bizonytalan jövőállapotokra való felkészülés hangsúlyait, irányait, elveit is formáló kiindulópontok együtteseként tekintünk, akkor legmagasabb szinten az elsődleges üzenete a globális, regionális és helyi folyamatok összehangolásának újfajta minősége („*Aktív, érdemi közreműködés az átfogó megoldásokban helyi, sajátos válaszokkal*”).⁹ És nemcsak a globalizálódás új léptéke kínál keretet az útkezesítéshez: az agrártermelés és a paraszti életforma visszazor-

lása és a vidékgazdaság diverzifikálódása miatt a legtöbb esetben kényszer és elkerülhetetlen kihívás a megfelelő viszony kialakítása az alkalmazkodás-parancsokhoz. A felemelkedő ágazatok (turizmus, rekreáció, biogazdálkodás, nem hagyományos mezőgazdasági termények és azokhoz kapcsolódó értéknövelt szolgáltatások) szinte kikövetelik annak felmérését, hogy ezek közül melyik és miért kínálhat esélyt egy-egy település közösségének (KOVÁCH, 2012:204-205).¹⁰ Belátható ugyanakkor, hogy egy településnek nem szükségszerű jövőérzékenynek lennie: ha üzemeltetése megoldott, ha nem leselkednek rá szélsőséges veszélyek, ha az életminőség újrateljesítménye vagy javulása biztosítottnak látszik, enélkül is fejlődhet, és biztosíthatja „*a megosztott és közös társadalmi és gazdasági értéktérítés helyi feltételeit*”. Jövőtudatosságból és jövővízióból kinövő jövőtervezésről akkor beszélhetünk, amikor a városok és falvak vezetése és lakossága elszánja magát arra, hogy cselekvését részben elképzelt jövőállapot(ok) hoz igazitott, kívánt és elvárt változások elérése érdekében szervezi. Egy települést erre számtalan ok vezethet: felismeri hanyatlását, irányt vesz a megújulásra, meg kíván ragadni egy esélyt. Az, hogy miképp fog hozzá és hogyan teszi folyamatná, a kiválasztott elvek, célok, szemléleti alapok és módszerek bonyolult terében alakul „*miértekké*” és „*hogyanokká*”. A nagy misztériumot azonban igazából egy másik kérdéstípus környékén találjuk: „*mit*” és „*hol*”, majd „*milyen ütemben, milyen lépésekkel*”? Ez a fejlesztési területek kiválasztásának, megnevezésének mozzanata. S miközben a „*kiválóságra törekvés*” nem nélkülözheti a régóta megoldatlan, akut problémák megoldásának új, még nem próbált útjait (korábbi fejlesztési elmaradások házi feladat-szerű megszüntetését), a „*lokalitásközi és egyéb versenyhelyzetek elfogadása*” szükségszerűen stratégiai kitérési pontok keresése felé visz. Hisz amíg a területi-regionális egyenlőtlenségek fennállnak, s az eltérő adottságú térségek és vidékgazdaságok szakadatlanul tovább formálódnak náluk nagyobb komplexitások kohójában, a változatosság és sokszínűség marad az a kiindulópont, amelyre a megtalált egyediségek épülhetnek. Valami újat, valami „*jövősélyeset*” teremteni azonban nem megy „*saját, új szerep megtalálása*” nélkül. Még jó, hogy a reményt kínáló újdonság kinőhet a meglévő „*értékek és adottságok, lehetőségek teljes kihasználásából*”, épülhet a táji-történeti, társadalmi, kulturális és gazdasági értéksűrűség valamely, korábban nem kellő mélységben hasznosított darabjára. Erre a megközelítésre, teljes joggal, egy egész iskola épül, az endogén fejlesztés/fejlődés elmélete és gyakorlata (KIS, 2014).¹¹

¹⁰ De azt is mindig szem előtt kell tartani, hogy a leggyakrabban előtérbe kerülő fejlesztési „*kártya*”, a turizmus sem ígérhet „*általános megváltást*”: ebben is csak az export alternatív formáját kell látnunk, ahol nem a termék, hanem a kereslet változtat helyet (KIS és FÖRGETEG, 2017): a teljes gazdasági, társadalmi és kulturális teret mérlegre téve olykor „*kiesik*” ez a kártya, olykor nem.

¹¹ Nagy Judit izgalmas könyve („*területtöke-ereklyéknek*” nevezve az egyes darabokat) számtalan típust azonosít a pannon régióban (NAGY, 2017). S amikor Veszprémnek a Balaton régióval közös 2023-as Európa Kulturális Fővárosa pályázati anyagait (BARANYAI, 2019) vagy azok háttér-tanulmányait (SALGÓ, 2019) böngésszük, a feltárt természeti és kulturális értéksűrűsége építő elképzelésekben az endogén iskola gyakorlati/operatív lépésekre fordításának szép példáit látjuk.

⁸ Bittera történetét, a levendulavilág japán és amerikai helyszíneinek bemutatását az alábbi cikknek köszönhetjük: <https://www.origo.hu/utazas/20150523-a-vilag-legszebb-levendulasai.html>

⁹ A bekezdésben dőlt betűvel szedett valamennyi „*új lokalizmus-jellemző*” forrása GÁSPÁR (2019) összehasonlító táblázata.

Csak hogy hiába rendelkezik (szinte) minden település effajta „*belső esélyponttal*”¹², időben erősen változó, hogy ezek közül mi és hogyan hasznosulhat egy stratégiai térben. Hiába találunk például egymásra nagyon hasonló barokk templomokat a legtöbb magyar településen, ha azok egyediség-értéke nem elég ahhoz, hogy általános célú vagy szakrális turizmus célpontjaivá legyenek.¹³ Ettől még a települések web-lapjain és értéktérképein szerepelnek műemlékként, egyfajta rituális felsorolás részeként, de a stratégiai építkezésben önmagukban nem vagy nagyon nehéz számításba venni ezeket. Am azonnal átminősülhetnek jövőkonstrukciós elemmé, ha pl. a felújítás valamilyen nemzetközi közösségi eseménnyé lesz, vagy a szakrális jelleg elvesztése, a gyülekezet megfogyatkozása vagy megszűnése után a templomépület adaptív újrahaznosítása válik szükségessé vagy lehetségessé¹⁴. (S természetesen ugyanez igaz az eredeti funkcióját megszüntető kolostorépületekre¹⁵, víztornyokra, állomásépületekre, gyártelepekre is.) Más esetben tudatos választás eredménye lehet, hogy egy

¹² Talán meglepő, de „*belső esélypont*” lehet egy régóta fennálló akadály, gond vagy nehézség is, mert a megküzdés esélyt kínál arra, hogy ne pusztán „*ellensúlyozás*” vagy „*semlegesítés*” legyen a cél, hanem a problémaforrás erőforrássá konvertálása (ahogy például a nagy barnamezős övezetek különleges fejlesztési zónákká tehető). Az aprócska piemonti Viganella olyan szerencsétlen fekvésű, hogy a mély szurdokot, ahová települt, a téli hónapokban nem éri el a napfény. Néhány lakos az ezredforduló után kezdett egy környező hegyoldalba telepíthető 40 négyzetméteres óriástükör koncepciójával házalni. A 100 ezer euróból 2006-ban megvalósult, de már a 19. század vége óta dédelgetett álom nemcsak a 200 lakó életminőségén javított hatalmasat, de látványossággá tette a falut és környékét, egy spanyol testvérváros, az andalúziai Huelva lelkes közreműködésével, akik a legtöbb napfényes órával büszkélkedő településként segítettek a projektben. Magyarul: <http://www.erdekesvilag.hu/viganella-a-falu-ahol-egy-orias-tukorrel-biztositjak-a-napfenyet/>. A projektről 2009-ben sikeres film is készült, de a még rosszabb helyzetű, hat hónapig elsötétülő norvégiai Rjukan városka nem emiatt valósította meg ugyanezt 2013-ban: itt is már majd száz éve felvetődött a gondolat, de a technikai lehetőség és az olasz falucskáét tisztelesen meghaladó bekerülési költség csak ekkorra teremtődött meg. <https://hirtv.hu/hirtvszines/tukrokkal-vezetik-be-a-napfenyet-a-kisvarosba-1192977>

¹³ Ez az állítás természetesen nem igaz a kisszámú és egymástól is jelentősen különböző román, gótikus, neogótikus templomokra, a modern építészeti értéket hordozó új építésű vagy fatemplomokra. De eközben gondolhatunk arra is, hogy ha például egy városban nagy sűrűsége van a különleges templomoknak (mint például Miskolc esetében), akkor egy célcsoportos turizmus számára még a kevésbé emblematisz épületek is érdekessé válhatnak, a kiemelkedő társak „*elviszik a hátukon*” ezeket is.

¹⁴ Az euroatlanti világban több tízezer templom kezdte az elmúlt évtizedekben új funkcióját keresni, újrahaznosításuk önálló műemlékvédelmi, építészeti és design hagyományt teremtett. Egy érdekes válogatást (lakóotthonok, irodák, könyvtárak és könyvesboltok, edzőtermek, szociális célú intézmények, uszodák, gördeszkapályák, mászófalak, táncterem, pubok, éttermek, szerverszobák, áruház, zongoraklub) ld. Abandoned and Re-Used Churches.

http://www.corp.at/archive/CORP2013_126.pdf, magyarul itt: <https://wmn.hu/kult/48084-egy-el-igyal-gyurj-az-urral---8-rendhagyot-otlet-templomok-ujrahaznositasara-es-itt-https://benyo.blog.hu/2013/02/08/ujrahaznosított-templomok>.

¹⁵ Az egyik legfrissebb „*jó gyakorlatot*” Szegeden találjuk, ahol a Mátyás tér több mint félezer éves Ferences Rendházának kolostorépületebe egy 21. századi „*coworking*” iroda költözött, a Door Office (<https://dooroffice.hu/>). Róla: https://index.hu/urbanista/2019/01/30/coworking_iroda_szegeden/ Sopronbánfalva pálos-karmelita kolostorából spirituális kastélyhott lett a felújítás után.

település nem kíván stratégiai lehetőségként tekinteni, más értékek védelmében, valamilyen esélypontjára.¹⁶

De milyen stratégiai boszorkánykonyhája lehet annak a (kis)településnek¹⁷, amelyiknek látszatra nincs miből főznie? Aki, bármennyire is igyekszik, nem tudja olyan fejlesztési elképzeléshez horgonyozni a kívánt jövőt, amely valamely adottságára építhető, ahol a versenyelőny forrása(i) korábban megszületett egyedi érték(ek)? Köveket készít: ha értékelőnyre nem alapozhat, olyan irányt keres, ahol legalább *időelőny* lehet. Ha ő ad először otthont, helyszínt, teret és terepet a világban vagy a térségben keresett és egyúttal helyét kereső eseménynek, funkciónak, intézménynek. Vagy épp egy közösségnek, szubkultúrának, etnikumnak. Egy növénynek, egy állatnak. Ha valami olyan innovációig jut, amelyet elvileg bármelyik település-rivális is megtehetett volna, ha neki jut először eszébe, ha ő kezdeményez összefogást a megvalósítás érdekében. Ezt a stratégiai választást és lépést nevezem *teremtett attrakciónak*, az attrakció turisztikai desztinációs vagy városmarketing-értelmében: olyan látványosság, nevezetesség, érdekesség, amely figyelmet, érdeklődést kelt, beutazásokat vagy minőségi immigrációt generálhat. Amely a helyi mindennapokba beleszervesül, identitás-képzővé válik, bevételt és/vagy munkahelyeket teremt és tart fenn, szerencsés esetben növel.

A teremtett attrakció lehet teljesen eredeti, egyedi fejlesztés, amelyet aztán mások követnek – vagy mások egyedi ötletének követése, elsőként es egyedülként alkalmazva azt egy (nagy)térségben. A gazdasági élet versenyhelyzeteire kitalált „*kék óceán*” stratégia (KIM és MAUBORGNE, 2008), a nemzetközi szinten is egyedinek számító, originális kezdeményezések mintájára így lehet talán a „*kék tavacska*” a sikeres helyi átvétel metaforája a másutt már „*kitalált*” és bevált dolgok adaptálására¹⁸.

¹⁶ JÓZSA (2009) a „*turizmus tekintetében is sajátos szerepű Remeteszlős*” esetével illusztrálja mindezt. „*Kedvelt kirándulóhely a Remete-szurdok, de nem célja a településnek ennek a lehetőségnek a kiaknázása, és még kevésbé szerepel az elképzelések között a falusi turizmusra alapozás*”. Ennek indokaként a polgármester a következőképpen fogalmaz: „*itt budapesti emberek laknak budapesti szemlélettel, akik bizonyos tekintetben zárkóztak, és munka után nyugalomra vágyanak*.”

¹⁷ Minél kisebb lélekszámú és területű egy település, lehetséges esélypontjai általában annál kisebb számúak. A természeti és kulturális értékek egyenlőtlen eloszlása miatt ez alól természetesen vannak kivételek.

¹⁸ A hasonlat annál is inkább szerencsés, hiszen a valóságos tavak fizikai létrehozása, az (álló)vizek mesterséges kialakítása minden esetben tipikus teremtett attrakció. Ahogy egykor a funkcionális szükségletet jelentő malomtavak elkezdték másodlagos jelentőségre szert tenni fürdőhelyként, egy záportározó megépítése úgy kínálhat esélyt szabadidős fejlesztésre. Az elmúlt évtizedek Magyarországon nagyon sok négyzetméterrel gyarapították a vízfelületeket, nem véletlenül: minden egyes sikeres tó-kialakítás megnöveli egy hely egyediség-értékét. Nem az a kérdés, hogy érdemes-e duzzasztani, hanem az, hogy ez miért, milyen céllal, milyen speciális funkcióval összekapcsolva történjen. Tegyük fürdőre, netán vízisportokra is alkalmas-sá, vagy maradjon csak horgászto? Tartalmazzon-e látványelemeket (például fahidakat)? Kecskemét mesterséges tava az Arborétum mellett olyan, mint bármelyik hasonló társa: csak hogy az építéskor kitermelt földből 40 méter magas *dombot* is emeltek. Ma parkosított látványosság, kilátóval, pedig eredetileg egy közeli lakótelep zöldfelületeinek öntözését biztosító műtárgy elhelyezése miatt építették. Az 1974-ben létrehozott, sokfunkciós, 8 kilométeren át kanyargó kaposvári Deseda-tó annyira sikeres attrakcióvá lett, hogy ma már *természetvédelmi terület*, és a hírek rendszeres szereplője

2.1 táblázat
Teremtett attrakciók a jövőtervezés átfogó folyamatában

JÖVŐVÍZIÓ				
Jövőtervezés				
Fejlesztési terület (domain)			Fejlesztési elvek, célok, szemlélet és módszer	
Előnyteremtés		Hiány- megszüntetés		
Teremtett attrakcióra épülő		Adottság- alapú		
„Import” („Kék tavacska”)	Originális („Kék óceán”)			
Irány	Projekt			Irány

A jövőtervezés stratégiai erőterének erről az egyetlen szegletéről kívánok néhány gondolatot megosztani ebben a tanulmányban. Az alábbi táblázat jól érzékelteti ennek a speciális kérdéskörnek a helyét a korábban röviden bemutatott „fejlesztési mátrixban”.

A táblázat jobb oldala, amelynek részleteire ezúttal nem tudunk kitérni, főleg azt a tartományt képviseli, amitől „okosnak” nevezhetünk egy települést. A hiány-megszüntetéssel se foglalkozunk most, mert ez nagyjából olyan fejlesztési mezőt jelöl, amely településről településre változik ugyan, de amellyel a maga vonatkozásában minden érintett tisztában van. Minket ezúttal a teremtett attrakciók világa érdekel, de mielőtt elmélyednénk benne, néhány termékeny és fontos keresztzempontot még tekintünk át.

Korántsem szükségszerű, hogy a teremtett attrakció felé fordulás sikerre vezessen. Nagyon könnyű egy jónak tűnő „ötlet” csapdájába beleesni, izzadságszagúan követve mások példáját, vagy gyökértelesen meghonosítani valamilyen nagyon idegen kulturális jelenséget, „kék tavacska” helyett mocsarakat építve. A rosszul megválasztott attrakció inkább erőforrásokat pusztít, és a kudarc nyomán kisebbnek láttatja a kitörési esélyeket. Az ötlet minden esetben a fenntartható fejlesztés akadálya, ha átfogó jövőkép és rendszerszemléletű tervezési előzmények híján, önmagáért születik, pusztán gazdája tét nélküli elképzelését tükrözve.

Ezért fontos, hogy a fejlesztési irány kiválasztása legyen megfelelő: ha az egyik projekt aluteljesít, követheti egy másik, a siker nagyobb esélyével. De ha az irány rossz, akkor csak az értelmetlenül elfecsérelt energia mennyisége nő. Olykor a jól megtervezett projekt akkor is tud érték forrása lenni, ha nem válik be – de átvezet egy másik hasznosítási elképzeléshez, utat tör valami egészen másnak (ahogyan például az

általános célú fürdőfejlesztések gyakorta bírnak nagy jelentőséggel „idősgazdasági” stratégiai irány választása esetén).

De még jó irányba elinduló, gondosan megtervezett projektek is zátonyra futhatnak a megvalósítás hiányosságai miatt, ha elfogy a támogatottság, a forrás vagy az innovációs erő. Minderre már a tervezés során fel kell készülni. S ha minden veszélytípust elkerülve sikerül az attrakció felfuttatása, akkor azonmód a fenntarthatósága válik nagy kérdéssé. S mint minden technológiai és társadalmi innováció esetében, megfelelő időzítéssel kell tudni kiegészítő, ráépülő, másodlagos innovációkkal tovább vinni, továbbfejleszteni a bevált megoldást.¹⁹ S amikor idáig sikerül eljutni, az egykori teremtett attrakció beépül az adottságok közé, szervesül a mindennapokba, már a helyi értéktérkép része. Egy következő generáció számára: hagyomány és identitásképző elem²⁰.

Vegyük észre: az, ami a tervezési mátrixban ma „adottságként” szerepel, valamikor teremtett attrakció volt. Egy letelepedési döntés határozta meg, hogy milyen természeti adottsághoz igazodhat egy életteret választó közösség. Amikor a föld művelésében, az állatok tartásában és a ráépülő kézművességben kialakulnak az egyensúlynak és az újratermelésnek a rutin pályái, az „új” mozzanatok megjelenése mögött mindig emberek és elképzelések, korabeli innovációk állnak. A pannonhalmi borvidéket bemutató igényes, kétnyelvű könyv (SZÁRAZ, 2011) „teremtett borvidéknek” nevezi a hajdanvolt bencés szerzetesek által meghonosított szőlőkultúrára épülő térséget. De akkor a 19. század második felétől Kecskemét-központtal megélnékül telepítések és nemesítések nagyjaira, Katona Zsigmondra, Mathiász Jánosra és Kocsis Pálra gondolva mi más mondhatnánk az alföldi borvidékről? És ez az alföldi „kék tavacska” mentette meg a tokaji „kék óceánt”, amikor az ottani tőkét 1885 és 1890 között kétszer is kipusztította a filoxéra, és innen származó, ellenálló vesszőkkel lehetett az újratelepítésbe fogni.

Milyen tehát a teremtett attrakciók okos tervezése? A leg gondosabban a kitörési lehetőséget jelentő fejlesztési irányt mérlegeli, és törekszik arra, hogy valamennyi lépcsőfokról előre gondolkodjon, az odaillő megoldásokat fürkészve, a lehetséges csapdákat elkerülve. Kreatív és bátor ugyanakkor a projekttől átfordítás mikéntjéig illetően, és bárhonnán elfo-

egy-egy rekord harcsafogás miatt. A Kistolmácsi-tavat 1989-ben létesítették a zalai olajvidék peremén, s bár erre senki sem készült, a fejlesztés alkalmassá tette a falut, hogy a táborozási célú diakturizmus egyik vezető helyszínévé váljon. A sort még hosszan folytathatnánk (esik is szó másutt majd hasonló projektekről): ami bizonyos, az az, hogy nincs olyan település, amely valaha ne természetes vízbázisra, források és patakok közelségére települt volna. Így ahol látszatra „semmi” nincs, amihez fejlesztési céllal nyúlni lehetne, a víz mindig kéznél van, és mindig kínál esélyt. A tó-létesítések (már ha nem magánterületen történnek) ráadásul mindig remekül társadalmisíthatóak, és jól összekapcsolhatóak út-és közműfejlesztésekkel, területrendezéssel. S ha „kifelé” nem is növelik meg egy település vonzerejét, a lakosok számára vita nélkül a magasabb életminőség, igényesebb, élhetőbb és sokszínűbb környezet megteremtését ígérik. (A vizes és vízparti fejlesztések kiemelt stratégiai értékéről önállóan és részletesebben lásd Z. KARVALICS, 2016.)

¹⁹ ACZÉL ÉS ZONGOR (2000) könyvének címét (Csak az első lépés nehéz) parafrázálva úgy fogalmaznánk, hogy minden lépés nehéz, de az első különösen fontos.

²⁰ Pusztai Bertalan minderre a „megalkotott hagyomány” kifejezést használja, és vizsgálja a falusi turizmus kontextusában egy pusztaméregesi terepmunka eredményeként. (PUSZTAI, 2003)

gad ötletet, javaslatot, segítséget. Tudja, hogy „*a természeti és kulturális adottságok önmagukban nem jelentenek turisztikai vonzerőt, nem képesek tényleges jelentőségüket és funkcióikat érvényesíteni, mindez csak más tényezőkkel való összefüggésrendszerben realizálható*” (KIS és TÓTH, 2016). Nem feledkeznek el a gördülő jellegről: amint az időegyenesen már előrehaladt a projekt, a közben bekövetkező változásokhoz igazodva módosításokra vagy akár komolyabb áttervezésre is szükség lehet. Ne feledjük: nem a projekt és nem az irány, hanem az egész folyamatot indító jövővízióknak való megfelelés a kulcs.

Ha nincs realista jövővízió²¹, jövőtervezés sincs. Jövőtervezés nélkül pedig szinte programozható a leszakadás. Ugyanakkor a jövővízióval valóban feltárulnak esélyek, hogy még erősen kedvezőtlen helyzetből is kiemelhető legyen egy-egy település. S bár elsőre úgy tűnhet, hogy „*Münchhausen. báró módjára – a mocsárból*” történik mindez, nincs szükség „*csodára*”²²: elég, ha rendelkezésre áll „*a tér- és társadalomkutatók látókörébe ritkábban eső tényező – az ember*” (BÓDI-BÖHM 2000) – vagy emberek csoportja – akik el tudnak jutni a kitörési pont megtalálásáig és képesek folyamattá tenni a megvalósítást.

Itt korántsem csak a rendkívüli pályázási képességekkel rendelkező elkötelezett polgármesterekre kell gondolnunk (akiknek az esetében gyakorta támad kedvünk rákérdezni, hogy a megnyíló források a rövidtávú „*öntözésen*” kívül vajon milyen jövőtervezési irányt szolgálnak). Nem is a településvezetésre, a helyi politikai elitekre általában, hanem bárkire, akinek köszönhetően jövővíziók fejlesztési elképzelésként öltenek testet. Igazán nagyot általában a mérnökök mernek álmodni: gondoljunk csak *ifjabb Hantos Istvánra*, aki már 1933-ban javasolta, hogy építsen a főváros függővasutat a Zugligerből a János-hegyre. (A Libegő megvalósulására 1970-ig kellett várni). Vagy *Simády Bélára* (1931-1993), akinek a fejében megszületett a ma Nemzeti Kajak-kenu és Evezős Olimpiai Központként ismert Maty-éri evezős pálya, Szeged mellett. A befejezés előtt álló zalaegerszegi ZalaZONE járműipari tesztpálya ötletét egy mérnökcsoport vetette fel az ezredforduló után, s menet közben, az „*okos közlekedés*” rendszerek változása miatt többször továbbfejlesztették. Ezeket a példákat azért is említettem, hogy látható legyen: a hegy, a víz, a sokhektáros, változatos felszíni lehetőségeket kínáló terület adottságként rendelkezésre állt mindenütt, de ahhoz, hogy ebből innovatív „*attrakció*” legyen, ahhoz kellett a kreatív elmék. A kiinduló feltételek sok más helyen is rendelkezésre álltak/állhattak volna. És az emberek a megvalósítás során is fontosak: Zalaegerszeg egy korábbi teremtett attrakciója, a ma már a turizmus motorjaként is szolgáló, számtalan formában továbbfejlesztett, 30 hektáros Gébárti tó 1979-ben készült el, az építéshez a lakosság 80 ezer óra tár-

sadalmi munkával járult hozzá. S noha a két felduzzasztott patak találkozásánál a 18. században volt már egy kis malomtő, örlőházzal, a fejlesztés nem a történeti előzményhez nyúlt vissza, hanem újra „*kitalálta*”, mekkora értéket jelenthet egy hatalmas, sokfunkciós belterületi vízfelület. Jól érzékeltetve, hogy a teremtett attrakció sokszor nagyon nehezen elválasztható az „*adottságtól*”: a teremthetőség feltételeként valamilyen, nem is szükségszerűen egyedi sajátosság szolgál.

És ugyanilyen szerves kapcsolatban áll az előnyteremtési ambíció a hiány-megszüntetési filozófiájával is. A tipikus fejlesztési adósságok (fizikai és intézményi infrastruktúrában, csatornázásban, közművesítésben, felújításban) általában ellenérvként kerülnek elő, hogy mielőtt valami „*nagynak*” a teremtésébe, megvalósításába fognánk, először talán legyünk képesek a fájdalmas, erőforrások híján régóta halogatott „*kis dolgok*” rendezésére. Ám épp az a tény, hogy stratégiai ambíciók nélkül is alkalmatlan volt az akut problémáinak megoldására korábban a település, a legjobb bizonyíték arra, hogy szükség van valami másra – aminek az „*oldalvizén*” még a régi adósságok rendezése is könnyebben sikerülhet. Ha csak a „*kijárást*” az eredményes érdekérvényesítő stratégia, mondjuk egy útburkolás vagy csatornaépítés esetében, akkor majd burkolt utakkal és csatornákkal fog hanyatlani az adott település, ha nem képes önmaga újrafogalmazására és újraépítésére. Másképpen: a hiányok megszüntetése csak átmeneti közérzet-javulást eredményez, mert eredményes jövőtervezés nélkül borítékolható, hogy az alacsony adaptációs képesség miatt újfajta hiányok termelődnek. Ebből az ördögi körből (is) a tudatos (vagy sokszor véletlen vagy spontán fejlemények nyomán megszülető) előnyteremtés kínál kiutat. A stratégiai megfontolások után most lássunk néhány gyakorlati példát és lehetőséget.

3. Teremtett attrakciók a világban és Magyarországon: néhány tapasztalat és tanulság

Japánban tízezerszám találunk rizs-ültetvényeket, ezek egy része a teraszos elrendezés miatt eleve festői látvány. Az Aomori prefektúrában található, közel 8000 lakosú Inakadátóban azt találták ki, hogy az érés különböző szakaszaiban a zöld és a bíborszín árnyalataiban játszó növény segítségével művészeti alkotásokat hoznak létre (figurákat és betűket is), és ehhez kilátót építenek. A rizsföld-művészeti (rice paddy art, tambo art) alkotások²³ jelentős médiaérdeklődést váltottak ki, már akkor is, amikor évről évre ugyanazt a figurát hozták létre (az Iwaki-hegyet megtestesítő férfinakot). A kétezres évek elejétől aztán egyre látványosabb és egyedibb alkotások születtek, amelyek immár művészettörténeti krónikáknak is részei. Mindez ma évente nagyjából 100 ezer érdeklődőt vonz a településre, és újabb és újabb eseménytípusokat és művészeti integrációkat fial (például a mangával és a filmmel),²⁴ valamint elvezetett egy önálló vasútállomás felépítéséig is, ami a látogatókat fogadja. A siker egy nagyobb város, a Yamagata prefektúrában található Yonezawa lakóit is

²¹ A levegőben lógó, utópisztikus, a megvalósítás peremfeltételeivel nem foglalkozó álmodozással szemben a külső esélyekből és belső képességekből építkező „*realista jövővízió*” értelmét, fogalmát és módszertanát a településfejlesztés kontextusában részletesen tárgyaltam itt: Z. KARVALICS (2019).

²² NÓGRÁDI (2010) „*varázstalanítja*” a csodát, amikor a közösség belső erőforrásaiból táplálkozó „*társadalmi csodát*” a „*gazdasági csoda*” előfeltételének tekinti. A metaforálás mély értelmét az adja, hogy sajnos kevés alkalommal, különleges együttállások eredőjeként születhet mindez valóságosan meg: a siker még ritkaság számba megy.

²³ <https://www.en-aomori.com/scenery-025.html>

²⁴ https://www.en-aomori.com/20180720_tanboart.html

megihlette, akik elkezdtek létrehozni a maguk tambo-figuráit, de már értelemszerűen sokkal kisebb érdeklődést tudtak csak kelteni.²⁵ Nem úgy az Ishikawa prefektúrában található Shiroyone, ahol azt találták ki, hogy a turisztikai holt szezonban, októbertől márciusig színüket változtatni képes LED-izzókkal kivilágítják a rizsföldeket, különleges, földöntúli hangulatot varázsolva az amúgy is romantikus tájra.²⁶ Több száz önkéntes helyezi el a 21 ezer napelemes lámpatesztet a kilenc hektáros területen, az ágyások szeszélyesen kanyargó nyomvonalát követve, hogy a 2011 óta megrendezett *Aze no Kirameki* fesztivál fő látványossága legyen.

Nem véletlenül juthat minderről eszünkbe az egerszalóki sódomb, a termálvíz-formálta káprázatos fehér teraszokkal (mésztufa-kúpokkal), amihez hasonlóhoz Anatóliáig kéne szaladni. Ez a különleges attrakció egyrészt a véletlennek köszönheti a létét (mert 1961-ben kőolaj-keresés közben tört fel a forró víz), másrészt jól mutatja, hogyan lehet megfelelően sáfárkodni az egyediséggel, és ráépíteni újabb és újabb attrakciókat: másik kút fúrását (1987, Mária-kút), majd Egerszólát és Demjén bevonásával megeremteni a „*Gyógyvizek Völgye*” brandet,²⁷ felértékelve a térség egyéb látványosságait (kaptárkövek, barlanglakások) is. Harmadrészt azért óvatosságra is int, mert ha annyi termálforrásunk nincs is, mint Japánnak rizsföldje, azért az elmúlt évtizedek megmutatták, hogyan lehet rosszul (is) sáfárkodni a termálvagyonnal. A termálvíz Egerszalókon kiaknázható, fenntartható, fejlesztési egyediségként szolgált, de a sódombok híján, gazdaságossági és fenntarthatósági számítások nélkül termálvizes fürdő-fejlesztésekbe fogó települések egy része belerokkant abba, hogy fel sem tették maguknak a kérdést: a *fürdön kívül* másra is lehet-e használni a termálvizet? Emiatt szerencsére nagyon sok olyan, meg nem nyitott termálforrást tartunk nyilván, amire még épülhet kreatív fejlesztési ötlet.²⁸ A második generációs üvegház és lakóház-fűtési megoldások után immár harmadik generációs innováció is mutathat példát, a 700 lelkes Győr-Sopron megyei Lipót községnek a futballiparból jövedelmet bevonzó, termálvízzel fűtött focipályáival.²⁹

Inakadate, Shiroyone és Egerszalók kék óceán-fejlesztések: olyan nyílt vizekre tudtak úszni, ahol gyakorlatilag versenymentes a helyzetük. De ha ilyen szemmel vesszük szemügyre a hazai településfejlesztés sztár-attrakcióját, a gasztrokultúrát, vajon hol kezd elveszteni kékségét a víz? A közismert

(bajai, mohácsi, szegedi) halászléfőző versenyek és fesztiválok mellett vajon meddig van újdonságértéke a kacsára, pulykára, libára, disznóra, kolbászra, pörköltre kitalált speciális falueseményeknek? Mennyit jelentett a Somogy megyei Nagyszakácsnak, hogy valóban középkori szakácmestereiről kapta a nevét, amikor 1993-ban a Királyi Szakácsok Nyomdokán Hagyományörző Egyesület elkezdte a főzőversenyeit szervezni? (Mindenesetre manapság több tízezer látogatót vonz a három napos konyhakarnevál, s immár az a kihívás, hogy a köztes időben hogyan lehetne eseménnyel, programmal, tanfolyammal kitölteni – természetesen továbbra is a főzés tárgykerében). Milyen esélyekkel indul csatába a „*gasztrofalunak*” megálmodott bajai Gasztro-Hungarikum Udvar, amely a hagyományokkal és a közösségi eseményekkel „*hibridizálná*” a vendéglátást?³⁰ Belátható, hogy másfajta „*kék óceán*” stratégiát követ például a Szeged-közeli, sváb identitású Kübekháza: a Kübecker Manufaktur „*márka*” egy közmunkások foglalkoztatásával elindult sütőipari vállalkozás, amelynek csúcsterméke, a nem nagymamák receptkönyvéből újraalkotott, hanem frissen megkomponált kekszféle iránti növekvő érdeklődés azzal az eséllyel kecsegtet, hogy a leromlott tűzoltóbázis helyén megépült üzem és kávézó³¹ akár önfenntartóvá is válhat.

A mórakalmi Mini Hungary Park 2015 tavaszán nyitott meg. Két hektáron, 1:25 méretarányban mutatja be a magyar történelem emblematisz építményeit. Sajátos „*kék tavacska*” stratégia eredménye: a szarvasi példát követte ugyanis, amely a külföldi előzmények (a holland Madurodam vagy a djakarta Mini Indonesia) nyomán a város egyes számú nevezetességének, versenyképesség-képző adottságának számító Arborétumát bővítette 2013-ban teremtett attrakcióval. (A hatalmas és különleges, Pepi-kertként ismert Arborétum amúgy maga is teremtett attrakció: több mint kétszáz évvel korábban született meg a betelepülő olasz *Bolza-családnak* köszönhetően). A makettpark különlegessége nemcsak a határon túli magyarlakta területek emblematisz épületeinek bemutatása, vagy az épületek körül futó óriási szabadtéri modellvasút (a hozzá tartozó történelmi állomásépületekkel), hanem az az elképesztő és világszínvonalú kertészeti munka, amivel lenyűgöző környezetbe sikerült telepíteni a fokozatosan bővülő épületgyűjteményt.³²

Nem véletlen, hogy alig két év múlva Szarvast Mórakalm követte. A sikervárossá nőtt egykori tanyaközpont fürdőjének köszönhetően, 2000 és 2014 között több mint ezerszeresére tudta növelni a fürdővendégei, és több mint ezeröttszázszorosára a vendégéjszakák számát, és dinamikusan növeli saját népségét is az ezredforduló óta. A fürdő, mint kulcsprojekt módot adott arra, hogy a fürdőturizmusra épüljön egy kiegészítő, de szintén a környék adottságaiból táplálkozó természeti programkínálat – védett területekkel, tavakkal, vizekkel, különleges növényekkel és állatokkal, majd az ezek mellé felzárkózó rendezvényekkel, kiállítóhelyekkel, művelő-

²⁵ <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/japan/5965073/Farmers-create-coloured-rice-murals-in-Japan.html>

²⁶ <https://www.cntraveler.com/story/japans-illuminated-rice-field-is-our-new-favorite-holiday-display>, magyarul: <https://sokszinuidek.24.hu/mozaik/2017/12/25/21-ezer-lampaval-vilagítottak-meg-a-japan-rizsföldet/>

²⁷ <http://www.gyogyvizekvölgye.hu/>

²⁸ Ahogy például az igazi unikumnak szánt diósi fürdőé, amelynek civil ötletgazdája a város alatt több mint egy kilométerrel lévő, 1987 óta ismert 100 fokos termálvíz abba a 11 ezer négyzetmétert is meghaladó méretű mészkő barlangrendszerbe álmódták bele, amelyet korábban gombatermesztésre hasznosítottak. S noha 2016-ban elkészült a megvalósíthatósági tanulmány, az önkormányzat azt elfogadta, létrejött a Megalit fürdő weboldala, 2017-ben számos cikk jelent meg róla (ezek olvashatóak a dedikált web-kikötő, a <http://www.megalitspa.com/> oldalain is), de úgy tűnik, érdemleges következő lépésig az elmúlt két évben nem sikerült eljutni.

²⁹ http://turizmusonline.hu/aktualis/cikk/aranyermes_a_szigetkoz_gyongyszeme_lipot

³⁰ <https://www.hellovidek.hu/gasztro/2019/06/09/vadiuj-gasztrofa-lu-epul-del-alfoldon-mutatjuk-mi-lesz-benne-az-extra>

³¹ <https://kubekker.hu/> Sok érdekes részlettel szolgál: https://index.hu/gazdasag/2017/09/16/kubekhaza_manufaktura/

³² <http://minimagyarorszag.hu/info/bemutakozas/>

dési-és sporthelyszínekkel, vallási és történeti emlékhelyekkel, gasztrokultúra-helyszínekkel (KIS és FÖRGETEG, 2017).³³ S végül így érkezünk el a kínálati oldalt tovább erősítő *teremtett attrakcióhoz*, a Parkhoz, amely az első évek tapasztalatai alapján épp megújulás alatt áll: étellel telibb, pezsgőbb, zöldebb helyszínné válva, kiegészítő szolgáltatásokkal lehet igazán fenntartható.³⁴

Nehéz eldönteni ugyanakkor, hogy hová úszott be *Alekszi Zoltán* magánbirtokon megvalósított projektje, a Dinnyési Várpark 2017-ben.³⁵ Hiszen makettpark ekkor már létezett kettő is, ám ő egészen egyedi profilt adott a sajátjának: kizárólag természetes alapanyagokból épült, javarészt a romokból rekonstruált várak adják a gyűjteményt, amely így a műfajon belül egyedinek mondható, s „*kék óceán*” jellegét a Guinness Rekordok könyve is elismerte 2018-ban. Mivel ez a témapark nem diákokra vagy általában vett turisztikai érdeklődésre, hanem célcsoportra, a várak története iránt érdeklődőkre szabott, profilját és eseménykínálatát is ebbe az irányba alakítja (a Magyar Várkutatók Emlékházával, mely egyben vetítőterem is, s várakról készült látványrajzokkal). Van rá esély, hogy mindhárom makettpark tartósan fenn tud maradni és sikeres lehet. De mi történt volna vajon, ha a tartós gazdasági, demográfiai és ingatlankonjunktúra által hajtott Mórahalom helyett valamelyik kedvezőtlenebb adottságú település próbálkozott volna ugyanezzel másodikként?

Emlékszünk még a jóval szerényebb, de annál látványosabb tamagocsi-temetőre, Dunaszekcsőn? Az elképesztő népszerűségig jutó, 1996-ban indult virtuális állatgondozó játék hullámain *Pazaurek Dezső* (1951–2008) étteremtulajdonos és örökös ötletgazda (többek közt csókverseny és a Duna feletti kötélhúzás kitalálója) az ezredforduló körül a kék óceán közepére úszott: az étterme melletti löszfalban „*sírlukácskát*” alakított ki, ahol szertartásosan lehetett búcsút venni az elpusztult online kedvencektől egy nyári Mikulás társágában. Az egész világsajtót bejáró projekt látványos eredményeket hozott, özönlöttek a rajongók és a turisták a baranyai falucskába, majd szép csendben elhalt a projekt – azzal, ahogyan a tamagocsi napja is leáldozott. A dunaszekcsőiék még reménykedhettek 2009-ben, amikor egy új, infrásugaras verzió indult útnak, de kiderült, hogy a digitális játékkultúra egykori fejedelme már csak kulloghat az újabb generációs

sikerek után. A tamagocsi-temető ma elhagyatott, kísérteties, széljárta hely.³⁶

Ne becsüljük ugyanakkor le a tömegkultúra erejét, amely kimeríthetetlen forrása lehet az egyedi ötleteknek. 2011-ben a Sony Pictures egy andalúziai falucska, Júzcar valamennyi, hagyományosan fehér falú házát kékre (!) festette, hogy látványosan promotálja a 3D-s *Hupikék Törpikék* filmet. A kék házak után nem sokkal a filmhez kapcsolódó termékek is ellepték a portákat, mert a 250 lelkes településre egy idő után évi 80 ezer turista zúdult.³⁷ Grandiózus terveket kezdtek tehát dédelgetni. A bezárt francia Törppark helyett 200 új munkahelyet teremtő, 30 millió eurós témapark tervezésébe fogtak – hogy aztán 2017-re, a házak kéken hagyása mellett az egész „*törpösdit*” megszüntessék. Kezdetben még csak a szellemi jogtulajdonossal való részesezési vita volt az oka, de később már arra hivatkoztak, hogy a nyugalomukat szeretnék visszakapni.³⁸

Az azonban jól látható a fentiek nyomán, hogy „*globális érdeklődésközösségek*” bármilyen *lokális helyszínt felfuttathatnak*, különleges esélyt kínálva azoknak a településeknek, amelyek jó érzékkel ragadnak meg kínáló lehetőségeket.³⁹ Rajzfilmek, filmek, számítógépes játékok, irodalmi hősök, speciális hobbitervekenységek, különleges tárgyak gyűjtői – habozás nélkül útnak indulnak, ha van miért és van hová.

Azt sokan tudják, hogy Terény, a 350 fős nógrádi kistelepülés ad például otthont a világ legnagyobb, Nagy Vilmos szenedélyének köszönhetően létrejött orsós-magnó-gyűjteményének.⁴⁰ De azt már jóval kevesebben, hogy van ezen kívül a faluban még egy szintén egyedi Gombamúzeum is,⁴¹ amely mindenféle gombaábrázolás (metszet, grafika, bélyeg, könyv, olajfestmény, tárgyak, edények) és gombaforma tárgy (szobrocskák, játékok) otthona, amelyek köré nyaranta háromnapos fesztivált is szerveznek, sok zenével és gombaéte-

³⁶ <http://www.borsonline.hu/aktualis/pusztul-az-orosz-egyetlen-tamagocsi-temetoje/126749>

³⁷ <http://www.andalucia.com/province/malaga/juzcar/home.htm>

³⁸ Csak távolról emlékeztem minderre a *bódvalenkei freskófalu* projekt, ami szempontunkból nagyon tanulságos. Egy budapesti tolmács, *Pásztor Eszter* Egyiptomban látott egy turisták által felkoppott törzsi települést, ahol a házak falait a mindennapi életet ábrázoló képek borították. Ez adta az ötletet, hogy valami hasonló Magyarországon is megvalósuljon. A 2009-es kezdet, az első freskó után további 32, főleg cigány folklórmotívumokra támaszkodó kép készült a házfalakra a kis borsodi faluban. (A projektről: <http://bodvalenke.eu/>) A híradások nyomán sokan látogattak a településre, megmozdult valami, úgy tűnt, hogy sikere lehet a ráépülő, jövedelmet is termelő szolgáltatásoknak és eseményeknek (művészeti táboroknak, a háromnapos, zenés Sárkányünnepnek). S miközben 2016-ban még „*világ hírnévről*”, további fejlődési lehetőségekről szóltak a tudósítások (http://turizmusonline.hu/belfold/cikk/bodvalenke_freskokkal_a_vilaghirnev_fele) 2017-re egyértelművé vált: az eredménytelen pályázatok és az elapadó források miatt a projekt leszálló ágba került (<https://szabadfold.hu/orosz-vilag/elfeledett-freskofalu-a-program-haldoklik-266510/>).

³⁹ Sokszor már az is elég, ha csak a láthatóságukat növelik meg. Sokan megmosolyogták, de az egész világsajtóban helyet követelt magának a hír, amikor 1998-ban a kansasi Topeka polgármestere, *Joan Wagnon* egy napra átkeresztelte a várost ToPikachura, az akkor rendkívül ismert Pokémonok legnépszerűbbike, Pikachu miatt. S 2018-ban az akkori polgármester, *Michelle De La Isla* újra meglepte az egynapos átnevezést, meglovagolni igyekezve az (azóta ismét lecsengő) Pokémon Go játék sikerét.

⁴⁰ <http://www.magnomuseum.hu/>

⁴¹ https://www.tanyamuseum.hu/magyar/oldalag/gombamuseum_tereny/

³³ Ne becsüljük alá a ráépülő fejlesztések fontosságát. Egy másik ismert fűrdőváros, Balatonszárszó nagyközség régóta küszködik azzal, hogyan tudna túllépni az idenyturizmuson (VINCZE-LENDVAI, 2009). Egy felmérésből kiderült, hogy hiába része a hagyományainak és értéktérképének az 1943-as, híres találkozó, ez oly kevésbé ismert már Magyarországon, hogy nem építhető rá kiterjesztési pont. A József Attila-rajongók jelenthetnének célcsoportot, de vajon a településnév ismeretén kívül mit lehet köszönni még esetleg ennek? A jelentős programkínálatból kiugrik az irodalmi hét, a rendhagyó irodalomóra, a kreatív íráskurzus, de ezek is a nyár eseményei, amelyeket kétségtelenül árnyékba borít a IX. Szárszói Nemzetközi Lucsó-fesztivál augusztus végén.

<https://www.programturizmus.hu/ajanlat-balatonszarso-programok-esemenyek-fesztivalok.html>

³⁴ <http://minihungary.eu/> A megvalósítás első lépéseit botrányok kísérték, a főleg parkosításból álló megújulás során a zöldfelületek növelése mellett a szarvasi testvérparktól eltérő különleges, áramlatot vízzel életserűvé tett magyarországi vízrajzi szimuláció épül, továbbá közösségi terek (ornitológiai bemutató tér, amfiteátrum).

³⁵ <http://varpark.hu/>

lekkal. De akad itt Hunnia Csipkemúzeum, johannita emlékkiállítás, egy Cukor-ház, ahol cukorgyárakról, cukoripari termékekről szóló anyagok és cukorpapírok láthatóak – valamint legalább még egy tucat (!) különleges gyűjtemény, többek között asztalosszerszám-látványtár, régi bútorok bemutatója, dísznövény-tanösvény, közép-európai vadrózsák kertje, menyasszonystafring-bemutató. S ez utóbbiak mind egy községi pályázat keretében születtek (*Terényi helyi védelem alatt álló épületek homlokzatfelújítása*), amely a hagyományos épületek renoválásához nyújtott támogatást ahhoz a feltételhez kötötte, hogy valamilyen nagy egyediség-értékű attrakció létrejöjjön a megújuló házakban.

Az Ibfai Pipamúzeum jőnevű gyűjtemény, sokan látogatják a Zselicben. De hányan jutnak el a szerencsi járásba, hogy Legyesbénye különleges pipagyűjteményét megcsodálják? Hát a *Riedel család* nagydorogi Kalap és Sipka Múzeumát? A zsámbéki, szentendrei, kőszegi és a fertőszéplaki vasúti lámpamúzeumot? Bármekkora egyediségük van, kulturális örökség-ápoló, ismeretterjesztő funkciójuk nagyobb, mint turizmus-vonzó képességük. Színfoltok, a helyi értéktérképek fontos darabjai, a települések kulturális kínálatát gazdagító kiegészítő látványosságok – de jellemzően nem elsődleges látogatási célpontok és így nem is stratégiai kitörési pontok. Ettől azonban még bármikor felfejlődhet vagy a semmiből születhet olyan gyűjtemény-típus, amely képes a kék óceán szerepre, magához vonzva egy speciális szubkultúra híveit, akár az egész világból.

4. Epilógus. Mikor épül meg a Mezőszemerei Tyúkváros?

Ez év márciusában a 2014-es Másik Magyarország című filmben reménytelen, világvégi faluként láttatott, előregedő Heves megyei Mezőszemerén élő *Bukta Imre* festőművésszel váltottam néhány emailt. Ő az ötletgazdája a Tyúkváros-projektnek, amelyet szülőfalujába és mostani lakóhelyére álmodott, teremtett attrakcióként. „*Pusztán a fálusi tapasztalat, és a vidékért való aggodásom, valamint a művészeti gyakorlatom adták a motivációt ahhoz, hogy azon gondolkodjak, mit lehetne tenni egy olyan környéken, ahol nincs „semmi”, ahol nincs idegenforgalom, van viszont nyomokban paraszti vizuális múlt, (maga a fáluszerkezet) bár tudjuk ez csak felület, hiszen maga a paraszti létforma már nem létezik, legalábbis szerintem, ezen a vidéken nem*”.

A konkrét ötlet – egy 2016-os tudósítás szerint⁴² – „*akkor pattant ki Bukta Imre fejéből, amikor ... rácsodálkozott arra, hogy csak a hagyományos magyar tyúkfajtákból hetvenfélét tartanak számon*”. Szinte azonnal megszületett a „*kék óceán*” jellegű rendhagyó állatkert terve, bemutató épületekkel, és kétszer tizenöt különleges tyúk- és kakasállal: tizenöt olyan, amely a tyúktartás korai hagyományait elevenítené fel, és tizenöt másikkal, amelyet kortárs képzőművészek, magyarok és külföldiek alkotnának meg. Ezek voltaképpen üregek szobrok lennének, amelyekben tyúkok laktának, s ezeket aztán „*a falu különböző pontjain helyeznék el, egyfajta installá-*

*cióvá alakítva*⁴³ *egész Mezőszemerét*.” A Kárpát-medencei fajták mellett a világ minden pontjáról érkezének különleges tyúkok, 4-4 tojó és egy-egy kakas, így a Tyúkváros (korábban: Tyúkporta) nemcsak turisztikai, hanem ismeretterjesztő, néprajzi missziót is ellátna. Készen állnak már a ráépülő attrakciók tervei is: tyúkfesztiválokkal, tyúkünnepekkkel, állatsimogatóval, buszparkolóval, kerékpárúttal, rántottázóval, játszóházzal, előadóteremmel. S ha egyszer elindul végre a folyamat, bizonyosan nem lesz megállás, hiszen „*terényi mintára*” miért ne kerülhetnének a régi, felújított parasztházakba tyúk- és kakasábrázolások (eredetiek és replikák), tyúkszobrok, tyúkmotívumos használati tárgyak (sárkaparó, kenyértartó, virágtartó, fogas, stb), vagy tyúkokkal foglalkozó irodalmak és szakkönyvek.

Egyszer már készült egy pályázat Design Tyúkporta Ökoturisztikai Központra, 130 milliós keretösszeggel, de az aljnövényzetből ki se kandikáló kilátók és a néhány méteres, használhatatlan szánkódombok hazájában nem nyert támogatást. Úgy érzem, a Tyúkváros eredeti, szellemes és időszerű ötlete sikerre és sokoldalú támogatásra érett és ítéltetett. Egyfajta mintaprojekt. Megvalósulása vagy meg nem valósulása jóval túlmutat önmagán. Ahogy Shakespeare drámájában a jóslat mondja: Macbeth uralma addig tart, amíg a birnami erdő a várához nem megy. A hasonlatban a Tyúkváros a birnami erdő. A projekt sikere azt bizonyítaná, hogy az ötletlen és sehová nem vezető, önmagáért való szépítgetés és az ügyeskedésre és kijárára épülő erőforrás-fecsérlés uralmát – ha fel nem is válthatják, de legalább időnként – kihívhatják átgondolt, versenyelőny-teremtési célú, nagy eséllyel induló, nagy támogatottságú „*kék óceános*” fejlesztések teremtett attrakciói is, amelyek sokakat képesek megmozdítani.

S talán még arról is üzenne: *nincs* reménytelen helyzetű település – vagy ha van is, épp ez lehet a kiindulópontja annak, hogy megpróbáljon ezen változtatni.⁴⁴

Felhasznált irodalom

ACZÉL, Gábor – ZONGOR, Gábor (2000): *Csak az első lépés nehéz*. Budapest, Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége

⁴³ Ne feledjük: Mezőszemere ma Magyarország azon települése, ahol – leginkább *Bukta Imre*nek köszönhetően – a legnagyobb az egy főre jutó magyar képzőművészek száma.

⁴⁴ A sokáig az ország második legszegényebb településének számító csereháti zsákfaluban, Szakácsiban (nem tévesztendő össze a korábban említett somogyi Nagyszakácsival) épp azért kezdett jó tíz éve turisztikai vállalkozásba két holland üzletasszony, *Elisabeth és Véronique Nas*, mert „*fejleszteni ott lehet, ahol még nincs semmi*” A szegénység és a modernizálatlanság egyfajta romlatlanságként jelentett értéket nekik – és nemcsak nekik, hanem (főleg holland) szállóvendégeiknek is, akik tisztában vannak vele, hogy az itt töltött éjszakákkal egy leszakadó térség gazdaságát és lakóit segítik (<https://index.hu/belfold/2013/10/25/szakacsi/?token=a19b037b0879b048cba687b3805677e3>). A birnami erdő ide is elerhetne: a méretgazdaságossághoz és öfenntartáshoz szükséges újabb minőségi szálláshelyekkel, a foglalkoztatásnak új lendületet adó dióolaj-gyártási tervek életre keltésével, a 2014-es nemzetközi művészeti workshop folytatásával. Egyelőre nem tudjuk, jó hír-e, hogy 5 éve nagy a csend a médiában a településsel kapcsolatban ...

⁴² <http://nol.hu/kultura/a-nagy-tyukol-projekt-1631361>

- BARANYAI, Zsolt és társai (2019): *Veszprém. Pályázó város, 2023*. Veszprém-Balaton 2023 Zrt.
- BÓDI, Ferenc – BÖHM, Antal (2000): *Sikerese helyi társadalmak Magyarországon*. Budapest, Agroinform Kiadóház
- GÁSPÁR, Máttyás (2019): *A lokalizmus korábbi (1.0) és új (2.0) tartalmainak és hatásterületeinek összevetése* (Kézirat)
- JÓZSA, Klára (2009): Települési versenyképesség, települési siker. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok* (4) 3-4: 224–228.
- KIM, W. Chan – MAUBORGNE, Renée (2008): *Kék óceán stratégia – A verseny nélküli piaci tér*. Budapest, Park Kiadó
- KIS, Krisztián (2014): Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: eltérő válaszok és fejlődési differenciák. *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok* (9) 1–2: 9–28.
- KIS, Krisztián – FÖRGETEG, Lívía (2017): A Szent Erzsébet Móraalmi Gyógyfürdő helyi gazdaságfejlesztési szerepének értékelése *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok* (12) 1–2: 9–42.
- KIS, Krisztián – TÓTH, Andrea (2016): Az ökoturizmus helyi rendszerének vizsgálata Poroszlón, különös tekintettel a Tisza-tavi Ökocentrum helyi gazdaságfejlesztési szerepének értékelésére. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13 (1): 73–91.
- KOVÁCH, Imre (2012): *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai* Argumentum, Budapest, MTA TK SZI
- NAGY, Judit (2017): *Társadalmi innováció a Pannon városokban I.* Kőszeg, IASK-Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete
- NÓGRÁDI, Zoltán: (2010): A vidék erőforrásai. *Magyar Szemle* (19) 1–2: 35–44.
- PUSZTAI, Bertalan (szerk.) (2003): Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset. Szeged, SZTE Néprajzi Tanszék
- SALGÓ, Adrienne és társai (2019): *Európa Kulturális Fővárosa Veszprém. A Balaton-felvidék fejlesztési lehetőségei 2017–2023*. Kőszeg, Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete
- VINCZE-LENDVAI, Edina (2009): Balatonszárszó imázsvizsgálata *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok* (4): 3–4: 93–98.
- Z. KARVALICS, László (2019): Realista jövővízió – a városkormányzás egy új dokumentípusának szükségessége, funkciója és néhány kulcsjellemezője. *Vezetéstudomány* (50) 2: 32–40. DOI: 10.14267/VEZTUD. 2019. 02. 03.